

УДК 339

Н. В. Павліха – доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри міжнародних економічних відносин Волинського національного університету імені Лесі Українки;

М. В. Войчук – студент Волинського національного університету імені Лесі Українки

Гармонізація міжнародних та національних стандартів і сертифікації продукції

Роботу виконано на кафедрі міжнародних економічних відносин ВНУ ім. Лесі Українки

Проаналізовано розвиток національної й міжнародної, зокрема європейської та країн СНД, систем стандартизації й сертифікації. Виділено сильні та слабкі сторони, спільні й відмінні риси. Запропоновано підхід до проведення процесу гармонізації відповідних національних і міжнародних норм стандартизації та системи управління якістю.

Ключові слова: стандартизація, сертифікація, гармонізація, управління якістю.

Павліха Н. В., Войчук М. В. Гармонизация и унификация международных и национальных стандартов и сертификации продукции. Анализируется развитие национальной и международной, в частности европейской и стран СНГ, систем стандартизации и сертификации. Выделены сильные и слабые стороны, общие черты и отличия. Предложен подход к проведению процесса гармонизации соответствующих норм стандартизации и системы управления качеством.

Ключевые слова: стандартизація, сертифікація, гармонізація, управління якістю.

Pavlich N. V., Voichuk M. V. Innovative Transformations of Ukrainian's Economy: Regional Aspect. Development of national and international, in particular European and CIS, system of standardization and certification are analyzed. Strengths and weaknesses, common and distinct features are determined. The way of realization of harmonization process is suggested.

Key words: standardization, certification, harmonization, management of quality.

Постановка наукової проблеми та її значення. Функціонування та розвиток економічної системи пов'язаний із власне переробкою природних ресурсів, освоєнням нових методів виробництва, виготовленням готової продукції, тобто виходячи із суспільних потреб, економічна теорія загалом покликана сформулювати таку систему суспільних відносин, яка б змогла задовольнити всі потреби соціуму в матеріальній і, частково, духовній сфері. Процес промислового виробництва товарів та сфера послуг передбачають наявність великої кількості різноманітних одиниць продукції, які, відповідно, мають різне призначення. Проте природним і закономірним явищем для ринкової економіки є наявність значної кількості виробників, які спеціалізуються на виробництві однакових видів товарів та наданні послуг. Зацікавленість виробника максимізувати власний прибуток приводить до вдосконалення системи виробництва, підвищення якості продукції й використання низки інших чинників. На сьогодні основними інструментами забезпечення якості продукції, робіт і послуг як важливого аспекта багатогранної комерційної діяльності є стандартизація та сертифікація. Причому проблема якості актуальна для всіх країн незалежно від зрілості їхньої ринкової економіки.

Виходячи з цього, необхідною умовою ефективного управління економічним процесом є формування нормативно-правової системи, яка б установлювала конкретні вимоги щодо виробництва певного товару чи надання послуги для забезпечення ефективного регулювання їхнього виробництва, можливості створення й використання науково-технічного прогресу, удосконалення загального механізму регулювання господарського комплексу, з одного боку, та підвищення якості й захисту інтересів споживачів – з іншого. Так виражається важливість виробничо-технологічного аспекту функціонування економічної теорії. Саме тому суттєвим елементом наукового дослідження для економіки є вивчення процесу та механізму стандартизації й сертифікації продукції як засобу регулювання виробничої та невиробничої сфер.

Глобалізація й інтеграційні процеси в сучасному світі знаходять своє відображення в усіх без винятку сферах людської діяльності. Зокрема, інтенсифікація міжнародної торгівлі товарами й послугами, питання конкурентоспроможності національної економіки в глобальному масштабі, напрями захисту національної економічної системи від зовнішнього проникнення з метою зміцнення її позицій становлять основні причини необхідності застосування стандартизації та сертифікації в

глобальному масштабі. Зокрема, в умовах міжнародної торгівлі стандарт повинен бути тією основою для виробника, що здатна забезпечити конкурентні переваги його продукції на ринку.

Тобто в умовах включення України до глобальної економічної системи як самостійного суб'єкта господарювання вимагається прийняття нею загальних правил гри на зовнішніх ринках. Іншими словами, необхідний процес гармонізації й уніфікації міжнародних і національних стандартів та норм сертифікації продукції.

Аналіз останніх досліджень із цієї проблеми показав, що теоретичне обґрунтування гармонізації й уніфікації національних та міжнародних норм стандартизації й сертифікації продукції знайшло своє відображення в працях вітчизняних науковців, серед яких – А. С. Філіпенко, Ю. М. Пахомов, Г. І. Хімичева, В. І. Ступа, М. Черкаса, В. І. Павлова, М. Гінзбург, Б. Арпентьев, А. Ф. Мельник.

В умовах посилення глобалізаційних процесів у світі та необхідності створення сприятливих умов для інтеграції України у світове економічне середовище питання щодо дослідження гармонізації міжнародних та національних стандартів і норм сертифікації продукції потребує дослідження цього процесу. З огляду на вагомість та складність цієї наукової й прикладної проблеми необхідним є проведення аналізу сучасної національної системи стандартизації й відповідності якості, визначення її слабких і сильних сторін, порівняння з міжнародною.

Метою статті є визначення основних напрямів гармонізації й уніфікації міжнародних та національних стандартів і норм сертифікації продукції та їх вплив на соціально-економічний розвиток України.

Досягнення означеної мети передбачало постановку й вирішення таких **завдань**: узагальнити та систематизувати основні теоретичні аспекти в галузі стандартизації й сертифікації; визначити сучасний стан та основні проблеми й перспективи розвитку національної системи стандартизації та сертифікації продукції; проаналізувати міжнародний досвід розвитку стандартизації й сертифікації продукції та визначити методологічне значення для можливої його імплементації; розробити методи вдосконалення основних напрямів участі України в міжнародній та європейській діяльності зі стандартизації й сертифікації продукції.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. Національна система стандартизації та відповідності якості України функціонує практично з моменту проголошення незалежності. Національні стандарти вважають одним з атрибутів державності. Вони віддзеркалюють специфіку розвитку національної економіки залежно від конкретних історичних, географічних і соціальних умов.

Україна є дійсним членом Міжнародної організації зі стандартизації (ISO). Національні стандарти, які гармонізовані з міжнародними та європейськими вимогами, а також технічні регламенти, процедури підтвердження відповідності є основними елементами системи технічного регулювання в нашій державі. Координує та формує програми державної стандартизації з розробки національних стандартів Державний комітет України з технічного регулювання та споживчої політики (Держспоживстандарт України). Україна на конкурсній основі обрана в найвищий керівний орган ISO – Раду ISO. Це є визнанням значних успіхів нашої держави в галузі гармонізації національних стандартів із міжнародними, свідченням активної участі України в роботі міжнародних технічних комітетів.

Вітчизняна система стандартизації й сертифікації в Україні створювалася в умовах переходу до ринкової економіки, формувалася на основі розгалуженої системи стандартизації колишнього Радянського Союзу.

Відповідно до законодавства основним національним органом із сертифікації є Державний комітет України з питань технічного регулювання та споживчої політики (Держспоживстандарт України).

Важливим показником ефективності проведення гармонізації міжнародних і національних стандартів слід вважати залучення державного фінансування на проведення цього процесу. Так, відповідно до статистичних даних, на фінансування KBKB 1202070 Гармонізація національних стандартів з міжнародними та європейськими Держспоживстандарту у період із 2001 по 2008 рр. виділялися різні суми. Згідно з даними побудовано графік, на якому відповідним чином показано динаміку зміни запланованого фінансування та реально виділеного (табл. 1). Важливим є той факт, що реально виділені суми коштів відповідали запланованим лише в чотирьох роках із вибраного періоду, що, відповідно, на графіку відображається перетином кривих.

Провівши аналіз функціонування сучасної національної системи стандартизації й сертифікації, можна виділити такі проблеми та слабкі сторони.

По-перше, формування національної системи стандартизації й відповідності якості відбувалося згідно з основними міжнародними нормами в цій сфері. Задекларовано подальше реформування цієї

системи відповідно до чинних міжнародних вимог, як елемент інтеграції України у світовий економічний простір як самостійного суб'єкта господарювання, проте попри нормативне визнання подібного реформування, реальні дії в цій сфері провадилися не завжди.

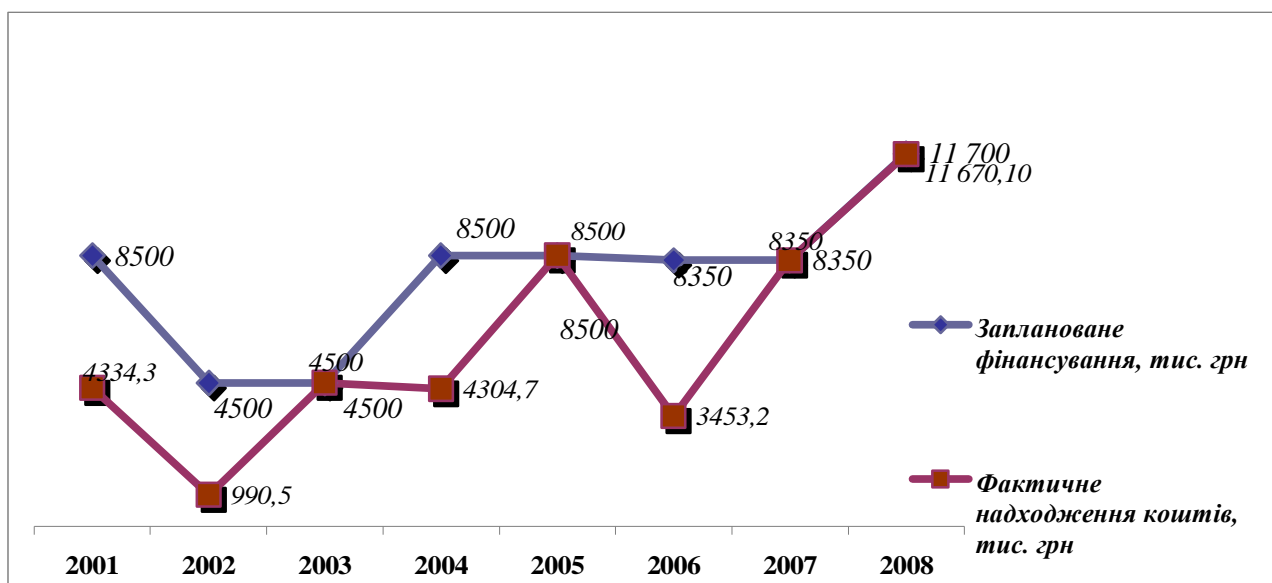

Рис. 1. Обсяги державного фінансування проведення гармонізації міжнародних і національних стандартів [8]

Сьогодні налагоджується співпраця з відповідними міжнародними організаціями, проте реалізація реальних дій щодо гармонізації й уніфікації відповідних національних і міжнародних стандартів практично не проводиться.

По-друге, сучасний механізм контролю за дотриманням стандартів та вимог щодо норм сертифікації продукції є досить лояльним стосовно виробників, тобто відсутність жорсткого механізму контролю за дотриманням якості продукції й відсутність у компетентного органа повноважень щодо здійснення безпосереднього контролю, є однією з ключових прогалин у цій системі. З іншого боку, подібна система контролю діє в ЄС, де виробник персонально несе відповідальність за дотримання відповідних норм. Проте, враховуючи окремі ментальні особливості ринкової економіки всередині країни, необхідно сформуванати більш жорстку систему контролю.

Сильними сторонами потрібно вважати реформування законодавчої бази, основним досягненням якої слід вважати:

- упровадження нової категорії нормативних документів для встановлення обов'язкових вимог («технічного регламенту»);
- створення колегіального консультативно-дорадчого органу – Ради стандартизації.

На сьогодні в Європі стандартизація регулюється через діяльність двох регіональних організацій – *Європейського комітету зі стандартизації (Comite europeen de normalisation, CEN)* та *Європейського комітету зі стандартизації в електротехніці (Comite europeen de normalisation en electrotechnique, CENELEC)* – і загалом у межах Європейського Співтовариства в рамках проведення спільної економічної політики.

Діяльність власне ЄС у галузі стандартизації направлена на виконання положень Римського договору 1957 р. про створення єдиного європейського ринку. У договорі закріплено положення про зближення законодавчих, розпорядчих та адміністративних рішень країн-членів. Для початкового етапу робіт зі зближення національних стандартів у рамках усунення технічних бар'єрів у торгівлі характерна спроба їх гармонізації. Однак незабаром стала очевидною неможливість розв'язання проблеми таким чином, унаслідок чого здійснюється перехід на створення єдиних європейських стандартів – євронорм. Але головним напрямом, що реально здатен усунути технічні бар'єри в торгівлі, визнано прийняття Директив ЄС прямої дії, тобто нормативних документів, які містять законодавчі положення й вимоги до параметрів конкретних видів товарів або процесів (процедур).

Якщо в них є посилання на євронорми або технічні регламенти, це переводить указані нормативні документи в ранг обов'язкових до виконання [3].

Отже, проаналізувавши досвід Європейського Співтовариства в розвитку стандартизації й сертифікації, можна виділити окремі особливості та закономірності розвитку цих систем усередині співтовариства, що можуть мати важливе методологічне значення під час проведення гармонізації національної системи стандартизації та сертифікації з європейською й визначатимуть загальні тенденції розвитку національної системи в коротко- та середньостроковому періоді:

- власне питання гармонізації національних стандартів у межах об'єднання залишається актуальним питанням розвитку ЄС, хоча створена ефективна системи єдиних стандартів та норм сертифікації продукції. Виходячи з безпосередньо європейського досвіду гармонізація національних і європейських стандартів повинна проводитися через ратифікацію низки міждержавних договорів і реформування відповідних національних норм із метою відповідності прийнятим у співтоваристві вимогам;
- важливим елементом гармонізації варто вважати налагодження співпраці та включення національних органів стандартизації до окремих регіональних структур, що займаються координацією роботи відповідних національних органів держав-членів. Це дасть змогу отримати доступ безпосередньо до теоретичної бази формування стандартів та певною мірою впливати на формування нормативно-правових норм;
- особливістю функціонування європейської системи стандартизації та сертифікації варто вважати те, що самі по собі технічні регламенти і євронорми не зобов'язують виробників чітко виконувати їхні вимоги. Однак на адміністрацію підприємств покладено обов'язок підтверджувати відповідність продукту загальним вимогам директив. Подібна система функціонує на сьогодні й в Україні, проте в нашій державі відсутній реально діючий механізм контролю за додержанням, що в ЄС зводиться до отримання відповідних дозволів підприємствами в контролюючих органах, якими можуть бути й комерційні установи;
- ключовим елементом гармонізації потрібно вважати методологічне забезпечення вивчення та, відповідно, розробку механізмів усунення невідповідностей і розбіжностей у функціонуванні системи стандартизації й сертифікації загалом та окремих нормативних документів і власне стандартів, зокрема. Власне, на це націлене наше дослідження та, відповідно, конкретні напрями й проблеми, що пов'язані з провадженням цього процесу, варто вважати перспективами подальшого дослідження.

Після розпаду Радянського Союзу країни Співдружності Незалежних Держав успадкували розгалужену нормативно-правову базу, у тому числі систему стандартизації та сертифікації продукції, що відповідала вимогам адміністративно-планової економіки. Утвердження ринкової системи господарювання на теренах колишнього соціалістичного простору поставило непрості завдання для колишніх республік. Зокрема, необхідною умовою розвитку стало реформування всієї системи господарювання через перетворення відповідних механізмів відповідно до функціонування ринкової системи господарювання.

Стандартизація, сертифікація та метрологія в межах СНД здійснюються відповідно до міждержавної «Угоди про проведення узгодженої політики в галузі стандартизації, метрології та сертифікації», і діє з 1992 р. Створено *Міждержавну раду країн-учасниць СНД* (МДР), у якій представлено всі національні організації зі стандартизації цих держав. МДР має компетенції щодо прийняття міждержавних стандартів [7].

Таким чином, проаналізувавши розвиток співпраці у сфері стандартизації й сертифікації в межах СНД, можна виділити окремі особливості й закономірності розвитку цих систем та їх можливе методологічне значення для розвитку національної системи, враховуючи те, що:

- співпраця у сфері стандартизації, сертифікації й метрології в рамках СНД проводиться відповідно до ключових положень діяльності об'єднання та фактично належить до сфери компетенції спеціально створеного органу Міждержавної ради країн – учасниць СНД.;
- активізація взаємоузгоджених дій, з одного боку, має на меті спільне вирішення проблем, які пов'язані з переходом до ринкового механізму господарювання, а з іншого – спрямована на пришвидшення інтеграційних процесів усередині об'єднання. Із погляду методологічного значення цього процесу указаний факт є прийнятним для української сторони лише за умови реалізації іншого напрямку, що слід розглядати як особливість розвитку цієї системи. Ідеться про намагання створити Євроазійську систему стандартизації й сертифікації, що в перспективі може мати позитивний вплив на розширення напрямів зовнішньої торгівлі для України, хоча на сьогодні вагомого значення не має;

– важливою особливістю потрібно вважати те, що процес створення та координації робіт зі стандартизації та сертифікації включає активну співпрацю з міжнародними організаціями в цій сфері й має на меті узгодження внутрішніх вимог із прийнятими світовими.

Отже, для України участь у процесі створення загальної системи стандартизації та сертифікації продукції в рамках діяльності СНД, з одного боку, має важливе стратегічне значення, виходячи зі значущості взаємного товарообороту, а з іншого – є одним з ефективних механізмів реформування національної системи через спільне вирішення окремих методологічних і практичних проблем. Прикорм залишається той факт, що, як і у випадку з Європейським Союзом, співпраця налагоджується повільно, а безпосередня участь у цих процесах є опосередкованою. Причому тенденція щодо активізації подібної співпраці простежується мало.

Висновки й перспективи подальших досліджень. Отже, провівши дослідження, можна зробити такі висновки:

- національна система стандартизації та сертифікації продукції була сформована на основі радянської системи, основні елементи якої реформували відповідно до формування ринкової системи господарювання;
- формування національної системи стандартизації та відповідності якості здійснювалося відповідно до основних міжнародних норм у цій сфері, що задекларовано як елемент інтеграції України у світовий економічний простір як самостійного суб'єкта господарювання. Потрібно зазначити, що попри нормативне визнання подібного реформування, реальні дії в цій сфері провадилися не завжди. Тут, зокрема, ідеться про те, що попри наявні успіхи в процесі гармонізації міжнародних і національних стандартів та норм сертифікації продукції існує низка проблем, вирішення яких сприятиме більш ефективному провадженню цього процесу;
- сучасний механізм контролю за дотриманням стандартів та вимог щодо норм сертифікації продукції є досить лояльним стосовно виробників, тобто відсутність жорсткого механізму контролю за дотриманням якості продукції й відсутність у компетентного органу повноважень щодо здійснення безпосереднього контролю є однією з ключових прогалин у системі контролю;
- затвердження та нормативне декларування необхідності гармонізації національних і міжнародних стандартів та норм сертифікації продукції, попри проведення окремих процедур, залишається лише декларуванням;
- Україна не бере активної участі в процесі формування стандартів у межах діяльності СНД, що можна вважати значною методологічною помилкою, адже діяльність цього об'єднання у вказаній сфері має на меті вирішення спільних проблем для країн колишнього Радянського Союзу у сфері гармонізації національних і міжнародних стандартів;
- необхідним є включення України в європейську систему стандартизації та сертифікації продукції, зокрема через входження компетентного національного органу до відповідних регіональних організацій.

Список використаної літератури

1. Віткін Л. Європейська стандартизація. Погляд у майбутнє / Л. Віткін, О. Сирота // Стандартизація, сертифікація, якість. – 2010. – № 3. – С. 8–15
2. Захожай В. Першочергові завдання вітчизняної стандартизації / В. Захожай // Стандартизація, сертифікація, якість. – 2010. – № 5. – С. 29–31
3. Крылова Г. Д. Основы стандартизации, сертификации, метрологии : уч. для вузов / Крылова Г. Д. – М. : ЮНИТИ-ДАНА, 1999. – 711 с.
4. Лифиц И. М. Стандартизация, метрология и сертификация : учебник / И. М. Лифиц. – М. : Юрайт-Издат, 2005. – 345 с.
5. Пахомов Ю. М. Международные стратегии экономического развития : учеб. пособие / Ю. М. Пахомов, Д. Г. Лукьяненко, Ю. В. Макогон, А. С. Филипенко. – Киев : Знання, 2007.
6. Пахомов Ю. М. Глобальное конкурентное пространство : монография / Пахомов Ю. М. – ГВУЗ «Киев. нац. экон. ун-т им. В.Гетьмана», Ин-т мировой экономики и междунар. отношений НАН Украины, Междунар. асоц. «Украина – Рим. Клуб». Междунар. ин-т глобалистики. – Киев : КНЕУ, 2008.
7. Філіпенко А.С. Бігравітаційний варіант міжнародної економічної інтеграції України / А. С. Філіпенко // Економічний часопис. – № 5–6. – 2006.
8. Юзьків Я. Координація і планування робіт зі стандартизації / Я. Юзьків, В. Тетера // Стандартизація, сертифікація, якість. – 2010. – № 1. – С. 3–9

Статтю подано до редколегії
26.10.2011 р.